

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Psiholoģijas nodaļa

Psiholoģijas akadēmiskā bakalaura studiju programmas
studentes **Signes Reides**
stud. apl. Nr. sr14018

Bakalaura darbs

**Uztvertā vecāku pārraudzība un alkohola lietošanas biežums pusaudžiem
no pilnām un nepilnām ģimenēm**

Darba vadītāja:
Doc. Dr. psych. Ilze Damberga

RĪGA 2018

ANOTĀCIJA

Pētījuma mērķis bija izpētīt sakarības starp uztverto vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Datu ievākšanai tika izmantota Vecāku uzraudzības aptauja (Parental Monitoring Scale, Stattin & Kerr, 2009), kas sastāv no 24 jautājumiem, kas atspoguļo vecāku uzraudzības veidus., (t.i., ko vecāki zina, pusaudžu atklātība, kontroles sajūta, vecāku kontrole). Apgalvojumi tiek vērtēti pēc Likerta skalas 5 punktu sistēmā (1- „nekad”, 5- „vienmēr”). Un alkohola lietošanas biežuma aptauja (Youth risk behavior survey. Division of adolescent and school health, CDC, 1993.g.). Attiecīgā aptauja sastāv no 5 jautājumiem. Respondentiem tiek lūgts izvērtēt katru jautājumu un atzīmēt atbilstošu atbildi. Katrai atbildei ir konkrēts punktu skaits un vērtējot rezultātus, attiecīgi, respondents, kurš ir ieguvis vairāk punktu, ir lielāks alkohola lietošanas līmenis.

Pētījumu grupu veido pusaudži, kas mācās 9.-11. Klasēs. Grupas dalībnieku vecums variē no 15 līdz 17 gadiem. Kopumā pētījumā piedalījās 98 respondenti, no kuriem 36 pusaudži ir no nepilnas ģimenes un 62 no pilnas ģimenes.

Bakalaura darbs pamatots uz pētījumiem un teorētiskām atziņām, kas aplūko tādas tēmas kā uztvertā vecāku pārraudzība, alkohola lietošanas biežums un to sakarība pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Pētījuma gaitā tika noskaidrots, ka nepastāv statistiski nozīmīgas atšķirības starp uztverto vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Atslēgas vārdi: Uztvertā vecāku pārraudzība, alkohola lietošanas biežums, pusaudzis

ABSTRACT

The purpose of the study was to investigate the correlation between the monitoring of perceived parents and the frequency of alcohol use among adolescents from full and part-time families. For data collection, Parental Surveillance Survey (Parental Monitoring Scale, Stattin & Kerr, 2009) was used, which consists of 24 questions that reflect parental monitoring. (I.e. what parents know, adolescent openness, control, parental control). The allegations are evaluated on the Likert scale on the 5 point system (1- "never", 5- "always"). And the survey on the use of alcohol (Youth risk behavior survey, Division of Adolescent and School Health, CDC, 1993). The relevant questionnaire consists of 5 questions. Respondents are asked to rate each question and mark an appropriate answer. Each answer has a specific score and the results are judged, respectively, the respondent who has won more points has a higher level of alcohol use. The study group consists of adolescents who study at grades 9-11. In classes. The group age range varies from 15 to 17 years. In total, 98 respondents participated in the study, of which 36 adolescents were from incomplete families and 62 from the full family. Bachelor's thesis is based on research and theoretical knowledge that deals with issues such as perceived parenting, the frequency of alcohol use and their relationship to adolescents from full and part-time families. The study found that there is no statistically significant difference between the monitoring of perceived parents and the frequency of alcohol use among adolescents from full and part-time families.

Key words: Perceived parental supervision, frequency of alcohol use, adolescent

SATURS

Ievads	5
1. Teorētiskā daļa	8
1.1. Uztvertā vecāku pārraudzība	8
1.2. Alkohola lietošanas biežums	13
1.3. Pusaudžu uzvedība/ sakarības pilnā un nepilnā ģimenē.....	15
2. Metode	18
2.1. Pētījuma dalībnieki	18
2.2. Pētījuma instrumentārijs	18
2.3. Pētījuma procedūra	18
Pētījuma rezultāti un to analīze.....	20
Diskusija	21
Secinājumi	24
Izmantotā literatūra un avoti	26

IEVADS

Mūsdienu sabiedrībā nereti tiek runāts par šķiršanos izplatību Latvijā un kopumā pasaulē. Latvijā šķirto laulību skaits pēdējo gadu laikā svārstās no teju 5000 – 7000. Salīdzinot 2016. Gada datus ar 2010. Gada datiem, var secināt, ka palielinājies ir laulību skaits, kā arī šķirto laulību skaits. 2010. Gadā laulība ir tikusi reģistrēta – 9290 personām, savukārt šķirto laulību skaits ir 4930, savukārt pēdējie dati (2016. Gads) liecina, ka laulība noslēgta ir 13002 personām, no kurām 6061 tika šķirtas (CARIS, 2016).

Svarīga ir vecāku loma pusaudžu un vispār bērnu dzīvē. Attiecības kādas ir kā modelis vecākiem, kalpo kā par spoguļi pusaudža darbībām noteiktās situācijās. Pusaudzim ir svarīgi apzināties un sajūst vecāku rūpes un mīlestību. Tas kā pusaudzis sāk veidot attiecības ar apkārtējiem, atspoguļo vecāku attiecības. Vairāk kārt tiek uzsvērta agrīnā periodā iegūtais kognitīvais pamatmodelis, kas turpmāk kalpo kā pamats socializēšanās procesos ar apkārtējiem (Kreppner & Lerner, 1989). Šie paši autori *Kreppner & Lerner* ir izdalījuši punktus, kas visvairāk ietekmē bērna attieksmes veidošanos no bērnības līdz pusaudža gadiem:

- Ģimene kalpo kā psiholoģiskās drošības pamats;
- Bērni vecāku modeli uzskata kā piemēru un kopā to;
- Ģimene ir avots, lai iegūtu pieredzi visai dzīvei un tās situācijām;
- Vecāki ar savu attieksmi, pārraudzību un kontroli veido bērna uzvedību un darbību;
- Saskarsme ģimenē ir tā, no kuras ir atkarīgs bērna attīstība.

Pusaudžu saskarsme ģimenē nereti var būt problemātiska arī situācijās kad ģimenē viss ir bijis kārtībā. Taču, konflikti, nerisināšanas gadījumos, tikai palielinās un turpina paplašināties sākot ar bērna izturēšanos pret vecākiem/ vecāka, izturēšanos skolā, agresīvu un problemātisku izturēšanos (Mc. Lanahan & Sandefur, 1994).

Kā pētījumi rāda, vēl joprojām nav atklāta konkrēta bērna dzimuma saistība ar vecāku iesaistīšanos audzināšanā, kas liek secināt, ka nav tik svarīga loma tam, kurš vecāks iesaistās bērna audzināšanā, nepilnas ģimenes gadījumā. Svarīgākais aspekts ir tas, lai konkrētais vecāks, nepilnas ģimenes situācijas gadījumā, būtu spējīgs nodrošināt pēc iespējas vairāk nepieciešamo pusaudzim. Šobrīd vairāk tiek vērsta uzmanība un emocionālās puses, ne tik ļoti kā uz finansiālo pusi (Rouyer et. al., 2007).

Nereti tiek runāts par tēva neaizstājamību audzināšanas procesā, protams, tas neizslēdz to, cik svarīga ir mātes klātbūtne audzināšanas procesā. Pētījumā par tēva nozīmīgumu bērna/ pusaudža audzināšanā, tika secināts, ka tēva- bērna attiecībās svarīgāka ir kvalitāte,

ne kvantitatē. Ņemot vērā nepilnās ģimenes, šis pētījums parāda, ka arī nepilnas ģimenes gadījumā ir iespējama audzināšana no tēva puses (Lamb, 1987, kā minēts Robins et. al., 2002; Mallers et. al., 2010). Labas emocionālās attiecības ģimenē prognozē mazāk zēnu emocionālās un uzvedības problēmas un augstākus akadēmiskos sasniegumus (Flouri & Buchanan, 2002).

Kvalitatīvs tēva laiks ar bērniem var būt noteicošāks par kvantitatīvu laiku ar bērniem, savukārt tēva trūkums atstāj bērnos psiholoģisku traumu uz turpmāko dzīvi. Tēva trūkums definē reta laika pavadīšana kopā ar bērnu vai vispār nekāda laika pavadīšana kopā ar bērnu, vienaldzības sajūta un dusmu sajūta saistībā ar bērnu. Lielas sekas uz psiholoģisko stāvokli atstāj uz meitenēm, kam tēva loma kalpo kā modelis attiecībā ar vīriešiem. Tēva trūkums vēlākos gados var izpausties kā neapmierinātība ar sevi, savu izskatu, ķermeni, mazvērtības sajūta, kā arī problēmas vēlākos gados veidot veselīgas attiecības ar vīriešu kārtas pārstāvjiem. Skarts tiek arī meitenes pašcieņas līmenis. Savukārt zēnos, tēva trūkuma sekas vēlākos gados ir novērojamas kā drauds stabilas identitātes attīstībā (Bell, 1969).

Nav lieki piebilst faktu, ka šobrīd Latvijā viena trešdaļa bērnu dzīvo tikai ar vienu no bioloģiskajiem vecākiem. Kas arvien vairāk liek domāt par bērna, pusaudža attīstību spēju veidot sevi, neskatoties uz vecāku šķiršanos. Tādēļ darba autore nonāca līdz šādi bakalaura darba tēmai, lai noskaidrotu vai pusaudžim esot pilnā vai nepilnā ģimenē, pasliktinās sekmes, samazinās vecāku pārraudzība un palielinās smēķēšanas un/ vai alkohola lietošana biežums.

Bakalaura darba mērķis: Noskaidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības vecāku pārraudzībā un alkohola lietošanas biežumā, pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Pētījuma jautājums:

Vai pusaudžiem no nepilnām ģimenēm ir mazāka vecāku pārraudzība un biežāka alkohola lietošana nekā pusaudžiem no pilnām ģimenēm?

Pētījuma mainīgie lielumi: Uztvertā vecāku pārraudzība, alkohola lietošanas biežums. Neatkarīgais mainīgais – dzimums, vecums, ģimenes stāvoklis, bērnu skaits ģimenē, savstarpējās attiecības ģimenē, attiecības ar vienaudžiem, skolas maiņa. Atkarīgais mainīgais – pilna/ nepilna ģimene.

Pētījuma grupa: 98 pusaudži vecumā no 15 līdz 17 gadiem, 62 no pilnām un 36 no nepilnām ģimenēm.

Pētījuma instrumentārijs: Vecāku uzraudzības aptauja (Parental Monitoring Scale, Stattin & Kerr, 2009), alkohola lietošanas biežuma aptauja (Youth risk behavior survey. Division of adolescent and school health, CDC, 1993.g.).

Darba izstrādes posmi:

1. Bakalaura darba tēmas izvēle (9.10 – 26.10.2017)
2. Literatūras un pētījuma atlase temata ietvaros (26.10 - 26.11.2017)
3. Darba struktūras izveide (28.10 – 30.10.2017)
4. Teorētiskās daļas uzrakstīšana (30.10. 2017 – 19.01.2018)
5. Bakalaura darba teorētiskās daļas priekšizstāvēšana (22.01.2018)
6. Aptauju izdalīšana skolā (30.03.2018)
7. Empīriskās daļas apkopošana (9.04 – 12.04.2018)
8. Empīriskās daļas iesniegšana vadītājam (16.04.2018)
9. Empīriskās daļas priekšizstāvēšana (7.05.2018)
10. Bakalaura darba nodošana vadītājam (17.05.2018)
11. Bakalaura darba nodošana nodaļā (24.05.2018)
12. Bakalaura darba aizstāvēšana (4.06.2018)

Bakalaura darba teorētiskajā daļā tiek apskatīts, kas ir uztvertā vecāku pārraudzība un tā saistība ar alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm, tiek aplūkotas teorētiskās atziņas un apkopoti pētījumu rezultāti. Sniegts skaidrojums, kas ir uztvertā vecāku pārraudzība, alkohola lietošanas biežums pusaudžu vidū un to sakarība starp pilnām un nepilnām ģimenēm. Tiek apskatīta ģimenes loma pusaudža attīstībā un atšķirības pilnā un nepilnā ģimenē.

Bakalaura darba apjoms ir 33 lappuses. Bakalaura darbā ir izmantoti 50 avoti.

TEORĒTISKĀ DAĻA

Uztvertā vecāku pārraudzība

Mūsdienās tēma par vecāku pārraudzību tiek pētīta arvien biežāk. Vairāk nekā 350 pētījumos par šo tēmu ir publicēti zinātniski raksti, kuri lielākoties ir publicēti pēdējo gadu laikā. Kopš 1984. gada kad pirmo reizi parādījās pētījumi par pārraudzību, līdz 1992. gadam tikai nedaudzī pētījumi tika publicēti katra gada laikā. 1990. gadu laikā pētījumu skaits pieauga un tika publicēti 7 no 10 pētījumiem laika posmā starp 1999. gadu un 2015. gadu. ir kā pamatojums tam, ka mūsdienās tēma par vecāku pārraudzība ir aktuāla (Vincent Guilamo –Ramos & James Jaccard & Patricia Dittus, 2010).

Vecāku pārraudzība (angļu val. *parenting monitoring*) ir vecāku zināšanas par to, kur un kad atrodas bērns un ar darbībām, ko attiecīgajā laikā un vietā dara (Guilamo-Ramos & Jaccard, 2006).

Pārraudzība sevī iekļauj vairākas lietas, kā piemēram, likumpārkāpums, narkotiku lietošana, riskantas seksuālās darbības, riskanti draugi un nabadzīga skolas vide (kā minēts Crouter & Head 2002; Dishion & McMahon, 1998). Domājot par vecāku pārspīlētu pārraudzību un pārāk lielu visatļautību, ir vidusceļš, kurš bērnu/ pusaudzi tur pārraudzībā un ir ar samērīgiem noteikumiem. Mūsdienās nereti ir grūti noteikt pusaudžu vecumu, kas tādā veidā praktiski palielina iespēju pašiem iegādāties alkoholu. Tādēļ arvien svarīgāka ir vecāku pārraudzība, kas palīdz atturēt pusaudžus no alkohola lietošanas un narkotiku lietošanas kā arī nekontaktēties ar narkotiku lietojošiem vienaudžiem (Flecher, Darling, & Steinberg 1995).

Ar vecāku pārraudzību katrs var domāt un analizēt ko citu, ņemot vērā savu pieredzi, notikumus, redzēto uz ielas vai dzirdēto internetā. Kāds var uzskatīt, ka vecāku pārraudzība nozīmē nepārtraukti pieskatīt, sekot, likt atrādīt telefonu, sarakstes vai nepārtraukti zvanot un gaidot atskaites. Pārraudzība tiek definēta kā “uzmanība uz bērna atrašanās vietu, aktivitātēm un adaptāciju” (Dishion & McMahon 1998). Ja vecāki nav uzstādījuši konkrētus noteikumus saistībā ar saviem bērniem, tad vecāki nevar dusmoties un savām atvasēm par kādu lietu izdarīšanu vai neizdarīšanu, jo iepriekš nav uzstādīti savstarpēji noteikumi. Piemēram, “Tev ir jābūt mājās līdz 21:00, ja nē, tad nākamreiz Tev būs jābūt mājās līdz 20:00.” Noteikumos ir jābūt arī norādītam par to, kas būs nepildot šo noteikumu. Ja vecāki būs uzstādījuši vienkārši noteikumu, piemēram, “Tev ir jābūt mājās līdz 21:00” tas nestrādās, jo pusaudzis pats pieņems kādu sev vēlamu sodu un savā uztverē to pat nesapratīs par sodu. Tādēļ no vecāku puses ir jābūt skaidram noteikumam ar sekām,

konkrētajam noteikumam. Kā arī sekām ir jābūt samērīgām, pakāpeniskām, lai tas varētu strādāt ilgtermiņā un palīdzētu kontrolēt pusaudzi (Snyder & Patterson, 1987). Vecāki, kuri tur pārraudzībā savus bērnus arī spēs atpazīt un attiecīgi reaģēt, atpazīstot, kas pusaudzis ir nonācis situācijā, kas var radīt risku. Tādā veidā pasargājot un palīdzot izkļūt no problemātiskas situācijas (Biglan, 2003). Tādā veidā arī bērni spēj labāk uzticēties vecākiem, zinot to, ka problēmsituācijās vecāki būs tie, kas atbalstīs. Svarīga ir arī bērna uzticēšanās saviem vecākiem ne tikai vecāku uzticēšanās saviem bērniem. Vecāku radītā pārliecība bērniem par to, ka var uzticēties un, ka vecāki sapratīs un atbalstīs bērnus, ļauj tiem vairāk uzticēties vecākiem. Bērni, kuriem ir labas attiecības ar vecākiem ir vairāk gatavi pieņemt un ievērot vecāku noteikumus (Guilamo-Ramos & Jaccard, 2006).

Sekošana un novērošana, kas tiek ietverta kā bērna uzvedības pārraudzība tiek uzskatīta par fundamentālu audzināšanas kritēriju. Pētījumi atspoguļo, ka vecāki, kuri tur pārraudzībā savus bērnus, mazina risku saviem bērniem iesaistīties pārkāpumos. Nepietiekami uzraudzīti jaunieši mēdz būt antisociāli, ar noziedzīgām vai pat kriminālām darbībām saistīti. Nepietiekami uzraudzīti jaunieši ir vairāk pakļauti riskam, ka tie sāks izmantot neatļautas vielas (narkotikas, smēķēšana, alkohols) (Flannery, Vazsonyi, Torquati & Fridrich, 1994) turklāt viņi bieži uzturas kopā ar jauniešiem, kuri atbalsta narkotisku vielu lietošanu (Chassin, Pillow, Curran, Molina & Barrera, 1993).

Par to cik daudz bērni ir atkarīgi no vecākiem, ja vecāki laikus uzstāda noteikumus un bērni zinās, rēķināsies ar vecāku uzticību un uzstādīto noteikumu neizpildīšanas gadījumos, spēs rēķināties ar izrietošajām sekām (Vincent Guilamo –Ramos & James Jaccard & Patricia Dittus, 2010).

24 jautājumi tika uzdoti gan vecākiem, gan bērniem. Šie jautājumi parādīja vecāku zināšanas par saviem bērniem, bērnu sniegto informāciju (cik patiesa vai nepatiesa) un vecāku kontroli un uzmākšanos (Vincent Guilamo –Ramos & James Jaccard & Patricia Dittus, 2010). Šāda aptauja ir jau veikta iepriekš (Kerr & Stattin, 2000). Vecāki un bērni atbildēja uz vieniem un tiem pašiem jautājumiem, tikai mainīts ievads (piemēram, “Vai tavi vecāki” vai “Tu”). Jautājumi tika doti no jauniešu aptaujām.

Vecāku kontrole. Vecāki un bērni atbildēja uz 5 jautājumiem par to vai bērniem ir nepieciešamība informēt kur viņi būs un ar ko būs, atrodoties ārpus mājas. Visus jautājumus varēja novērtēt no 1 (nē, nekad) līdz 5 (jā, vienmēr). Šie pieci jautājumi par vecāku kontroli bija sekojoši: “Vai tev ir nepieciešama vecāku atļauja vēlu atrodies ārā vai pa brīvdienām? Vai tev vispirms ir jāpajautā vecākiem pirms tu ar draugiem domā kā pavadīsiet savu brīvdienas vakaru? Ja kādu nakti tu esi bijis ārā pārāk vēlu vai tev ir jāpaskaidro vecākiem kur tu biji un ar ko? Vai tev ir jāsaka vecākiem kur tu biji pa nakti,

ar ko tu biji un ko jūs kopā darījāt? Pirms tu ej ārā sestdienas vakarā, vai tev ir jāpasaka vecākiem uz kurieni tu iesi un ar ko?”

Kontroles sajūta (solicitation). 5 jautājumi tika uzdoti par vecāku informācijas pieprasīšanu. Uzdotos jautājumus varēja novērtēt skalā no 1 (nē, gandrīz nekad) līdz 5 (ļoti bieži vai vienmēr). Šie pieci jautājumi, kuri tika uzdoti bija sekojoši: “Vai pēdējā mēneša laikā tavi vecāki ir runājuši ar tavu draugu vecākiem? Cik bieži tavi vecāki runā ar taviem draugiem kad tie ir ciemos pie tevis (piemēram, ko viņi dara vai ko viņi domā un sajūt pret dažādām lietām)? Cik bieži pēdējā mēneša laikā tavi vecāki ir runājuši par tavu brīvo laiku? Cik bieži tavi vecāki uzsāk sarunu par to kā pagāja tava diena skolā? Vai tavi vecāki bieži jautā par to, kas ir noticis tavā brīvajā laikā (ar ko tu biji, kad biji ārā, brīvā laika aktivitātes, utt.)?”.

Bērnu atklāšanās (discloser). Pieci jautājumi tika uzdoti par atklāšanos. Jautājumus varēja novērtēt skalā no 1 (nekad vai gandrīz nekad) līdz 5 (vienmēr vai ļoti bieži). Jautājumi bija: “Vai tu mājās stāsti par to kā tev iet dažādos priekšmetos skolā? Vai tu bieži stāsti par to kāda bija tava diena skolā, atnākot uz mājām (kā tu noliki dažādus pārbaudes darbus, tavas attiecības ar skolotājiem, utt.)? Vai tu turi daudz lietas noslēpumā par to kā pavadi savu brīvo laiku? Vai tu slēp no vecākiem to ko dari vakaros un brīvdienās? Vai tad kad esi bijis ārā pa nakti, atnākot mājās tu stāsti vecākiem par to kāds bija tavs vakars un ko darīji?”.

Vecāku zināšanas. Tika uzdoti 9 jautājumi par vecāku zināšanām saistībā ar atrašanos vietu, aktivitātēm un vienaudžiem. Atbildes varēja novērtēt skalā no 1 (nē, gandrīz nekad, nekad) līdz 5 (jā, bieži, gandrīz vienmēr). Jautājumi bija sekojoši: “Vai Tavi vecāki zina, ko tu dari savā brīvajā laikā? Vai tavi vecāki zina ar kuriem draugiem esi savā brīvajā laikā? Vai tavi vecāki bieži zina kāda tipa mājasdarbi tev tiek uzdoti? Vai tavi vecāki zina kā tu tērē savu naudu? Vai tavi vecāki bieži zina kad tev ir eksāmens vai kontroldarbs skolā? Vai tavi vecāki zina kā tev sokas dažādos priekšmetos skolā? Vai tavi vecāki zina uz kurieni tu ej ar saviem draugiem vakaros? Vai tavi vecāki pārsvarā zina kur tu ej un ko dari pēc skolas? Vai pēdējā mēneša laikā taviem vecākiem nebija informācijas par to kur biji naktī?”

Rezultāti.

Teorētiski domājot vecāku zināšanas un atklāšanās būs atsevišķi no pārraudzības, ekstrahējot divus faktoros abās grupās, gan vecāku, gan bērnu atbildēs. Redzamajos tabulas datos, pusaudžu atbildes par zināšanās un atklāšanos tika fiksēti pie pirmā faktora. Otrais faktors sevī ietver jautājumus par uzmākšanos un kontroli. Pēc vecāku atbildēm

visas zināšanas un informācijas izpaušanas jautājumu atbildes ir pie pirmā faktora savukārt uzmāksšanās un kontroles jautājumu atbildes ir pie otrā faktora

Apkopojot rezultātus par šī brīža pētījumiem un senākiem pētījumiem (Crouter, 2005; Kerr & Stattin, 2000; Marshall, Tilton-Weaver, & Bosed, 2005; Stattin & Kerr, 2000) tiek secināts, ka, pirmkārt, zināšanas nav labs šīs darbības definējums un, otrkārt, zināšanas vairāk atspoguļojas pusaudžos ne vecākos. Citiem vārdiem sakot, pusaudži vairāk zina to, ko gribētu dzirdēt uz zināt vecāki, tādā veidā vecākiem liekot domāt vēlamo, bet tādā veidā apejot vecākus un darot citas lietas. Tādā veidā vecāki nezinot paliek mazāk informēti par patiesām darbībām pusaudžu vidū. Bet šādos gadījumos tas tāpat atgriežas pie vecāku pārraudzības, jo neradot uzticību saviem bērniem, tie biežāk melos un būs lielākas problēmas (Stattin & Kerr, 2000).

Ņemot vērā pētījuma rezultātus, var saskatīt līdzīgas atbildes vecāku un bērnu starpā kā arī ļoti krasi atšķirīgas, kā piemēram, bērni uz jautājumu par to vai pēdējā mēneša laikā vecāki ir kontaktējušies ar draugu vecākiem atbilde pie 1 Faktora ir -.02, savukārt pēc vecāku atbildēm, 1 Faktora rezultāts ir .13. Kas liek secināt, ka vecāku uzraudzība ir lielāka nekā bērni par to ir domājuši. Savukārt, pētot atbildi uz jautājumu par to vai vecākiem nebija informācija par to, kur bērns atradās naktī, jauniešu atbildēt 1 Faktors ir .74, savukārt vecāku vidū 1 Faktors ir .63, kas liek nonākt pie secinājuma, ka vecāki līdz galam nekontrolē bērnus.

Ir veikti dažādi pētījumi par vecāku pārraudzību saistībā ar pusaudžiem, viens no tiem ir V.Guilamo – Ramosa un Dž. Džakarta veiktais pētījums „Pusaudžu pārraudzība no vecāku puses”, kurā ir apkopti faktori saistībā ar vecāku pārraudzību (Guilamo-Ramos & Jaccard, 2010).

Ietekmējošie faktori:

1. Vecāku cerības par pusaudžu uzvedību;
2. Vecāki sāk novērot pusaudzi;
3. Vecāku reakcija uz to, ka pusaudzis neievēro noteikumus.

Pēc tādu autoru secinājumiem kā Brengen & Vitaro, Hassler, Morin, Staton ir izveidoti soļi, kā vecāki var efektīvi pārraudzīt pusaudzi, lai aizsargātu viņu no riskantas uzvedības, šajā gadījumā alkohola lietošanas:

- Parunāt ar pusaudzi par saviem noteikumiem un gaidībām, kā arī obligāti izskaidrot sekas, ja pusaudzis pārkāpj noteikumus;
- Parunāt un izklausīt pusaudža jūtas un pārdzīvojumus;
- Zināt, kādi draugi ir pusaudzim;

- Parunāt par plāniem, ko pusaudzis dara ar saviem draugiem pēc skolas;
- Pajautāt skolotājiem, kaimiņiem, ko viņi novēro pusaudža uzvedībā;
- Pievērst uzmanību pusaudža garastāvoklim, u.c.

Šie faktori noved pie secinājuma, ka labāku vecāku pārraudzību var izveidot, ja vecākiem ar pusaudzi un labas, izticīgas un atvērtas attiecības. Pusaudži, kuriem ir lielāka uzticība saviem vecākiem un kuri ir apmierinātāki ar savām attiecībām ar vecākiem, arī nepilnas ģimenes gadījumā, ir gatavi ievērot vecāku noteikumus (Guilamo-Ramos & Jaccard, 2010).

Ir dažādi veidi kā var noritēt vecāku pārraudzība, kā viens no tiem ir kā bipolārā sistēma: autonomija – kontrole. Var būt divas galējības, kā no pilnīgas autonomijas sniegšanas līdz pilnīgais pakļaušanās vecāku gribai (Stollins, 1983).

E. Makkobi ir izveidojis sekojošus vecāku kontroles aspektus (Maccoby, 1959):

1. Ierobežošana – robežu uzstādīšana bērnu aktivitātei;
2. Prasības – bērna augsta atbildības līmeņa prognozēšana;
3. Stingrība – bērnu piespiešana pie kaut kā;
4. Neatlaidība – ietekmē uz bērna plāniem un attiecībām;
5. Patvaļīga varas īstenošana.

Analizējot kontroli, var izšķirt divas svarīgas pieejas, kuras ir noteicošās vecāku un bērna vietai audzināšanas procesā. Kā pirmā tiek skaidrota tradicionālā pieeja, kas ir balstīta un izpratni par bērnu, kā izglītības objektu, kurš atrodas audzinātāja pakļautībā, kas ieņem galveni līdera pozīciju. Vecāki ir tie, kas nosaka mērķus, audzināšanas vērtības, kontroles metodes un formas, sankcijas un vērtējumus, parādot tās savam bērnam un pārrauga savu prasību izpildīšanu (Karabanova, 2000).

Alkohola lietošanas biežums

Svarīgi ir apzināties pusaudža attiecības ģimenē, vai ir atbalsts no vecāku puses, vai vecāki ir šķīrušies un ir kā pretinieks, vai tie ir kopā un pusaudzim rada piemēru par komandu un ģimenes būtību. Aspekti kādēļ vecāki nolemj nedzīvot kopā var būt visdažādākie, un ir gadījumi kad tas ir labāks variants nekā dzīvojot kopā. Tomēr lieki piebilst, ka tas nenoliedzami atstāj traumu un emocionālo pārdzīvojumu virkni atvasei (Coley, 1998).

Mātes un tēva attiecības ir kā spogulis no, kura bērns var vērot kā ir pareizi. Jo bērnam vecāki ir kā piemērs no kā mācīties. Pusaudzim ir svarīgi sajūst no vecākiem emocionālo siltumu un atbalstu, drošības sajūtu. Jo šie komponenti apvienojoties, pusaudzim rada uzticēšanās sajūtu, kas savukārt manāmi samazina risku uz nelabvēlīgām darbībām, tabakas izstrādājumu lietošanu vai alkohola lietošanu. Tai pat laikā arī samazina emocionālo spriedzi un psiholoģiskas problēmas, kā ,piemēram, depresiju (Malina, 1999). Tādos gadījumos, ja vecāki neizrāda pietiekamu uzmanību, nerada uzticēšanās sajūtu, atbalstu un apspiež mīlestības izrādīšanu, pusaudzim palielinās iespēja uz iepriekš minēto lietu risku (Veide, 1988).

Sasniedzot pusaudžu vecumu, vecākiem nereti nākas saskarties ar situācijām, kurās ir iesaistīts bērns un alkohols. Kā pētījuma dati liecina, alkohola lietošana ir biežākā no atkarību izraisošām vielām pusaudžu vidē (Heaven, 2006). Alkohola lietošana pusaudzim var kalpot kā protests pret apkārtējo pasauli, centieni iekļauties kompānijā un lietot alkoholu vairāk bara instinkta dēļ, pēc emocionāliem vai traumatiskiem notikumiem. Svarīgs ir arī fakts par ģimene nostāju un tradīcijām saistībā ar alkohola lietošanu. Cik tas ir bioloģiski pārdzimts un cik daudz bērnam ir nācies saskarties no redzētā saistībā ar alkohola lietošanu ģimenē (Wolfe & Mash, 2006).

No Jakob un Džonson 2012. Gada veiktajā pētījuma par „Vecāku ietekmi uz bērna alkohola lietošanas biežumu” (Jakobs & Džonsons, 2012). No šī pētījuma rezultātiem var secināt, ka vecākiem kuri ar mēru kontrolē sava bērna dzīvi, nosaka konkrētus noteikumus un paskaidro savus ierobežojumus, tādu vecāku bērni mazāk lieto alkoholu, vai nelieto vispār, pretēji tādu vecāku bērni, kuri nenostāda nekādus noteikumus un prasības, radot visatļautību. Savukārt, pēc K. Higinse un A. Maklonina 2013. Gadā veiktā pētījuma „Bērna kopšanas pētnieciskā institūtā” (Higinss & Maklaunin, 2013) izriet, ka:

- Bērni, kuru vecākiem ir lielāka kontrole par sava bērnu brīvo laika aktivitātēm, daudz retāk lieto alkoholu;

- Bērni, kuru vecāki pievērš uzmanību savu bērnu izglītības panākumiem, daudz mazāk smēķē un lieto alkoholu;
- Bērni, kuru vecāki nepievērš uzmanību savu bērnu draugu lokam, daudz biežāk lieto alkoholu un narkotiskas vielas;
- Bērni, kuru vecāki izvirza striktas prasības saviem bērniem ar pamatojumiem, daudz retāk lieto alkoholu vai nelieto to vispār.

Skaidrojot alkohola lietošanas biežumu saistībā ar vecāku pārraudzību var izmantot attīstības psiholoģijas pārliecību par to, ka vecākiem ir svarīgi pārraudzīt savus bērnus. Kā arī pētījumi par vecāku pārraudzību un alkohola lietošanu, skaidro, ka augsta vecāku pārraudzība saistās ar zemākām pusaudžu eksternālās uzvedības problēmām, tas ir, mazāku delinkvenci un antisociālu uzvedību (Cernkovich & Giordano, 1987, Crouter, ManDermin, McHale & Perry – Jenkins, 1990, kā minēts Kerr&Stattin, 2000).

Pusaudžu vecums pēc pētījumiem ir laiks kad pirmo reizi tiek izmēģinātas cigaretes vai apreibinošo vielas. Pie tā vai pusaudzis būs no pilnas vai nepilnas ģimenes nav tik liela nozīme tam, kādā vecumā vecāki ir šķīrušies. Pieņemot, ja pusaudža vecāki būs šķīrušies pusaudža posma sākumā, būs iespēja, ka tas sāks ātrāk lietot apreibinošās vielas, bet ne vienmēr pie tā ir vainojama vecāku šķiršanās, bet gan posms kad jebkurā gadījumā tiktu mēģināta šo vielu lietošana. Respektīvi, jo agrāk pusaudzis būs sācis lietot atkarības izraisošās vielas, jo lielāka būs iespēja, ka atkarību izraisošās vielas kļūs apdraudoša problēma vēlākā vecumā (D.DeWit, E.Adlaf, R.Offord,2000; K.Riala, H.Hakko, M. Isohanni, 2004).

Ir novērojami dažādi iemesli kādēļ pusaudži sāk lietot alkoholu un tā psiholoģiskie faktori, var būt sekojoši (Deas & Thomas, 2002; Vakalahi, 2001):

- Pubertātes periods;
- Neatkarības paaugstināšana;
- Pašapliecināšanās;
- Spiediens no drauga puses;
- Depresija;
- Piemērs no vecākiem;

Kā arī nozīmīgi faktori ir (Griffin, Botvin, Scheier, Diaz, Miller, 2000):

- Ģimenes struktūra (pilna vai nepilna ģimene);
- Ģimenes labklājība;
- Vecāku – bērna attiecības (tuvība, laika pavadīšana kopā, pārraudzība, vecāku iesaistīšanās).

Pusaudžu uzvedība/ sakarības pilnā un nepilnā ģimenē

Viena no būtiskākajām lietām ko ir svarīgi sajūst pusaudzīm no ģimenes ir pamatdrošība. Kas sevī ietver mātes un tēva attiecības, kas attiecīgi pusaudzīm rada fizisko un psihisko labklājību. Ja pusaudzis sajūt pamatdrošību no savas ģimenes, tas kalpo kā pamats turpmākajai dzīvei komunikācijā ar apkārtējiem cilvēkiem ietverot sevī uzticēšanos tiem. Pretējas pamatdrošības sekas var izraisīt psihiskus traucējumus, sociālās attīstības traucējumus un veicināt problemātiskas atkarības saites. Pamatdrošības galvenais uzdevums ir radīt un ļaut apzināties mīlestības sajūtu ko rada ģimene. Savukārt, ja vecāki nepieņem pusaudzi, nesaprot, neatbalsta un neizrāda pietiekamu uzmanību un mīlestību tam, tad pusaudzis jūtas nevērtīgs, un tas viņu var novest pie depresijas (Veide, 1988).

Kā jau iepriekš bakalaura darbā tika minēts par komunikācijas nozīmi starp pusaudzi un vecāku/ iem, lieki piebilst, ka laba komunikācija ir viens no labākajiem veidiem kā ietekmēt un paplašināt pusaudža zināšanas, attieksmi un uzvedību, jo vecāki parasti kalpo kā labākais piemērs no kā mācīties un saprast kā dzīvot. Savstarpējai uzticībai ir proporcionāli liela nozīme labu savstarpējo attiecību veidošanā. Kas turpmāk var atvieglot komunikāciju ar pusaudzi. Kam ir liela nozīme, jo bieži vien ir tēmas par kurām ir grūti runāt vecākie un neērti uztver pusaudzīm, kā piemēram, sarunas par dzimumattiecībām, izsargāšanos, meiteņu gadījumā par kontracepciju un citām tāda veida tēmām (Lefkowitz, Sigman, & Au, 2000).

Pilnas ģimenes gadījumā, pusaudžu gados bērna intelektuālai attīstībai un piedalīšanos problēmu risināšanā un ģimenes diskusijās nereti noteicošāks ir tētis un tā loma. No tā izriet, ka gan meitenes, gan zēni bieži savas idejas apspriež ar tēviem (Krajg, 2002, kā minēts Hauser, et al, 1987). Taču par ikdienišķākām tēmām, kā piemēram, mājas pienākumu uzdevumu veikšana, mācībām, uzvedību skolā un brīvā laika menedžēšanu vairāk sarunas tiek risinātas un apspriestas ar māti (Krajg, 2002, kā minēts Montemayor & Brownlee, 1987). Tas ir viens no faktoriem kādēļ pusaudžu gados vairāk konflikti ir novērojami ar māti ne tēti, tomēr tajā pat laikā tas arī rada tuvākas attiecības ar māti (Krajg, 2002, kā minēts Jouniss & Ketterlinus, 1987). Neskatoties uz konfliktiem ģimenē, pusaudži tāpat attiecības ar vecākiem uzskata par labām, tomēr ir pētījumi, kas pierāda, ka tikai 31,1 % pusaudžu ir apmierināti saskarsmē ar māti, bet ar tēvu – 9,1% (Sheffer, 2003).

Svarīga loma ģimenē ir kā bērns, šajā gadījumā pusaudzis, apgūst dzimuma lomu. Mātes un tēva savstarpējās attiecības un izturēšanās vienam pret otru veido piemēru un priekšstatu dzimuma lomām un nozīmīgumam katrai no tām. Nepilnā ģimenē, kur, piemēram, ir tikai tēvs, ir svarīgi, lai meitas audzināšanā kaut mazliet iesaistītos kāda ģimenei tuva sieviete (Puškarevs, 2001).

Šajā bakalaura darbā svarīga pilnas ģimenes gadījumā ir māte ar tēvu un tā nozīme pusaudža audzināšanā un dzīvē. Netiek skatīta teorija no tāda skatpunkta, ka ne vienmēr labāka audzināšana var būt pilnā ģimenē, jo uzsvars ir likts un konkrēti mātes un tēva savstarpējām attiecībām, kas kalpo kā attiecību modelis un lomu sadalījums, komunikācija, kas rada atbalsta un drošības sajūtu no abiem vecākiem. Pusaudža attīstībai ir mentāli svarīgi sajūti no vecākiem emocionālo siltumu, uzmanību kā arī kontroli. Visefektīvākais veids kā pusaudzis jūtas labi savā ģimenē ir redzot, ka māte ar tēvu ir izveidojusi kopīgu savienību. Redzot, ka vecāki savstarpēji atbalsta viens otru un rīkojas kā viena komanda – ģimene. Kā mamma, tā arī tētis, ietekmē pusaudzi gan tiešā veidā, gan mijiedarbībā ar laulāto (Sheffer, 2003).

Ar nepilnu ģimeni tiek definēta ģimene, kurā nav bioloģiskā tēva vai mātes. Attīstība un uvedība pusaudžiem no nepilnām ģimenēm notiek savādāk un nākas saskarties ar papildus problēmā, kas nav tik aktuālas vai nav vispār pusaudžiem no pilnām ģimenēm. Kas ir kā pamats tam, ka pusaudžiem no nepilnām ģimenēm ir savādāka uzvedība un domāšana.

Kā dati liecina, pasaulē katru gadu, vidēji 1 miljons bērnu atrodas vecāku šķiršanās situācijā (Sheffer, 2003). Nereti tiek šķirtas laulības, kuras nesen ir dibinātas, aptuveni 50% no pāriem gaida šķiršanos. No kā izriet, ka pasaulē vidēji 60% no visiem bērniem, kas ir dzimuši 1990. Gados, kādu laiku dzīvos nepilnā ģimenē (Sheffer, 2003).

Pēdējie dati par situāciju Latvijā parāda, ka 2016. Gadā bija reģistrētas 6061 šķirtas laulības un 12 978 laulībā un no tiem 8 990 dzimuši ārpus laulības (CSB, 2016).

Šķiršanās nereti sagādā emocionālo spriedzi ne tikai vecākiem, kuri ir nonākuši pie konkrētā lēmuma, bet arī atvasei/ēm. Lielākoties, ģimenes, kuras ir šķīrušās saskarās ne tikai ar emocionāla rakstura pārdzīvojumiem, bet arī ar finansiālām grūtībām. Kas liek mainīt paradumus un pielāgoties jaunajai situācijai. Kas var radīt spriedzi ar statusa pazemināšanos, ikdienas izdevumiem un līdz šim ierastām lietām, kuras vairs nav iespējamas, kas var novest pie depresijas, noslēgšanās, sevis un apkārtējās pasaules nepieņemšanu kā arī zemu pašvērtējumu, kas tālāk attiecīgi var radīt grūtības tālākajiem pusaudža attīstības posmiem. Lieki piebilst, ka arī pasliktinās pusaudža attiecības ar vecākiem un nereti pusaudzis izjūt vainas apziņu par vecāku šķiršanos (Mazur et al, 1999).

Vairākums ģimenes, kuras ir šķirtas, piedzīvo krīžu periodu, kas var ilgt gadu un vairāk. Pētījumi liecina, ka daļai bērnu, kuriem vecāki ir šķīrušies pēdējo 1 – 2 gadu laikā, psiholoģiskā rakstura problēmas pozitīvi korelē ar trauksmainību, zemu pašvērtējumu, agresiju un uzvedības problēmām (Mazur et al, 1999; Sheffer, 2003; Krajg, 2002).

Par cik vairākumā šķirto ģimeņu gadījumā bērni paliek dzīvot ar mammu, pusaudžu attiecības ar to šķiršanās prosecā un sākuma posmu pēc tās, ir sliktākas nekā pirms

šķiršanās. Tas tiek skaidrots ar mātes papildus pienākumiem, emocionālo spriedzi un lielās atbildības sajūtu pēc šķiršanās saistībā ar bērnu. Vairākumā pētījumu, tāda situācija noved pie mātes lielākas paviršības pusaudzā audzināšanā, kļūst stingrākas savā audzināšanas metodē, lai radītu lielāku kontroli un drošības sajūtu. Tādēļ bieži veidojas nesaskaņas ar pusaudžiem par jaunajiem noteikumiem ģimenē, ja līdz šim tāda veida jautājumus lēma tēvs. Sievietes pēc šķiršanās var palikt psihiski nelīdzsvarotas un var rasties depresija un neirotiska trauksme (Sheffer, 2003; Krajg, 2002). Pētījumi rāda, ka vientuļas mātes ir pakļautas nabadzībai divreiz biežāk nekā ģimenēs ar abiem vecākiem. Papildus viņas izjūt augstāka līmeņa psiholoģiskas problēmas 2, 5 reizes biežāk nekā precētas mātes. Kā arī vientuļām mātēm ir biežāk novērojamas sūdzības ar veselību, kā arī mirstības līmeņa rādītāji vientuļām mātēm ir par 21% augstāki nekā precētām sievietēm. (O’Nill, [2005]). Kā iepriekš teksā bija minēts, ka vairākums bērnu vecāku šķiršanās gadījumā dzīvo ar māti, taču tas neizslēdz gadījumus kad bērni vecāku šķiršanās gadījumā dzīvo ar tēvu.

Pārejas vecums jeb pusaudžu vecums (teenage period, adolescence) tiek skaidrots kā ontogēnēzes periods, pārejas laiks starp bērnību un jaunību. Jau XIX gadsimtā šis vecums tika izdalīts kā atsevišķs attīstības periods. Šo vecumu mēdz izdalīt no 11 – 12 gadiem līdz 15 – 16 gadiem, lai gan Rietumu psiholoģijā līdz 18 – 19 gadiem (Sheffer, 2003).

Pusaudžu bioloģiskās pazīmes sevī ietver augšanas ātruma manāmu palielināšanos, reproduktīvo orgānu un muskuļu masas palielināšanos, un dzimumorgānu palielināšanos, nobriešanas attīstību (Krajg, 2002).

METODE

Bakalaura darba ietvaros tika pētīta vecāku uztvertā pārraudzība un alkohola lietošanas biežums pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Pētījuma dalībnieki

Pētījuma mērķa sasniegšanai tika iekļauti 98 pusaudži vecuma grupā no 15 līdz 17 gadiem. Pētījumā piedalījās pusaudži, kuriem anketas iedeva klases audzinātājs klases stundā. Respondenti brīvprātīgi varēja piekrist un aizpildīt anketas. Visi respondenti bija skolnieki, un mācījās 9., 10. vai 11. klasē

Pētījuma instrumentārijs

Vecāku uzraudzības aptauja (Parental Monitoring Scale, Stattin & Kerr, 2000. g.), Latvijā lingvistiski pielāgojusi Ineta Paure (2014) savā kursa darbā II „Vecāku monitorins saistībā ar pusaudža delikvento uzvedību”. Aptaujas sastāvs ir no 24 jautājumiem, kas atspoguļo vecāku uzraudzības veidus, (t.i., ko vecāki zina, pusaudža atklātība, kontroles sajūta, vecāku kontrole). Apgalvojumi tiek vērtēti pēc Likerta skalas 5 punktu sistēmā (1 – „nekad”, 5 – „vienmēr”). Apgalvojumu piemēri: „Pēdējā mēnešna laikā, vai ir bijusi reize (s), kad taviem vecākiem nav bijušas nojausmas, kur tu esi bijis nakts laikā?”, „Vai tev ir daudz noslēpumu no vecākiem, kā tu pavadi savu brīvo laiku?”, „Vai tavi vecāki pieprasa, lai tu izskaidro, ko tu darīji un ar ko tu biji, kad tu esi uzturējies vēl naktī ārā?”.

Alkohola lietošanas biežuma aptauja (Youth risk behavior survey. Division of adolescent and school health, CDC, 1993.g.). Latvijā metodi modifiscējusi Elīna Kviese, 2011.gadā savā bakalaura darbā „ Depresijas izteiktības līmeņa saistība ar alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem”. Aptauja sastāv no 5 jautājumiem- „Cik vecs/a Tu biji, kad pirmo reizi lietoji alkoholu vairāk par pāris malkiem?”, „Cik reizes visā dzīves garumā Tu esi lietojis/usi vismaz vienu alkoholiska dzēriena devu?”, „Cik dienas pēdējā mēneša laikā esi lietojis/usi vismaz vienu alkoholiska dzēriena devu?”, „Cik reizes pēdējā mēneša laikā esi izdzēris/usi 5 vai vairāk alkoholiska dzēriena devas pēc kārtas vienas dienas laikā?”, „Cik reizes pēdējo 30 dienu laikā Tu esi lietojis/usi vismaz vienu alkoholiska dzēriena devu skolas teritorijā?”. Respondentiem ir jāatzīmē katram jautājumam atbilstošo variantu (a, b, c, d, e vai f).

Pētījuma procedūra

Pētījuma dati tika ievākti 2018. gada aprīlī. Aptaujas dalībniekiem tika dotas izprintētā formātā ar klases audzinātāja starpniecību. Pirms tam visam esot saskaņotam ar skolas direktori un vadību, izstāstot par pētījuma mērķi un bakalaura darba tēmu kopumā. Dalība aptaujās bija brīvprātīga. Izlases demogrāfiskie kritēriji bija: vecums 15 līdz 17 gadi. Katram respondentam tika izdalītas divas aptaujas. Alkohola lietošanas biežuma aptauja uz

1 lapas un Vecāku uzraudzības aptauja uz 2 lapām, kur otrā pusē bija papildus jautājumi par dzimumu, vecumu un ar ko dzīvo kopā (a – abiem vecākiem, b – tikai ar mammu, c – tikai ar tēti, d – ar vecmāmiņu, e – ar vectētiņu, f – cits variants).

Bakaulaura darbs tika organizēts saskaņā ar psihologu Ētikas kodeksu. Respondenti tika informēti par pētījuma mērķiem. Pētījuma laikā tika ievērota konfidencialitāte.

Respondentu sniegtie dati tika izmantoti tikai šī bakalaura darba ietvaros. Anonimitātes ievērošanai respondentiem netika likts rakstīt savu vārdu un uzvārdu.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI UN TO ANALĪZE

Vispirms tika aprēķināti uztvertās vecāku pārraudzības un alkohola lietošanas biežuma aptauju vidējie rādītāji un standartnovirzes, kas raksturo rezultātu izkliedi ap izlases aritmētisko vidējo. Lai noskaidrotu, vai skala atbilst normālam sadalījumam, tika izmantots Kolmogorova – Smirnova tests. Rezultāti parādīja, ka empīriskais sadalījums neatbilst normālam sadalījumam (skatīt 1. tabulu).

1. tabula.

Pilnu un nepilnu ģimeņu alkohola lietošanas biežuma aptaujas un vecāku uzraudzības aptaujas aprakstošās un secinošās statistikas rādītāji

Aptauju mainīgie lielumi	Ģimene				K-S tests	α	U
	Nepilna (n=36)		Pilna (n=62)				
	M	SD	M	SD			
Ko vecāki zina	35,89	9,81	34,90	5,22	0,14*	0,69	1114,5
Pusaudžu atklātība	17,92	3,71	17,70	3,30	0,08	0,52	1014,5
Kontroles sajūta	11,19	4,52	12,27	4,56	0,09	0,82	1007,5
Vecāku kontrole	17,57	5,28	18,91	4,98	0,13*	0,84	1022,5
Alkohola lietošanas līmenis	8,62	3,98	9,39	4,42	0,17*	0,82	1187,0

*p < 0,05, **p < 0,01

Lai atbildētu uz pētījuma jautājumu vai pusaudžiem no nepilnām ģimenēm ir mazāka vecāku pārraudzība un biežāka alkohola lietošana nekā pusaudžiem no pilnām ģimenēm, tika izmantots Manna – Vitnija U tests, lai noskaidrotu vai pastāv atšķirības starp vecāku uzraudzības aptaujas apakšskalām un alkohola lietošanas biežuma aptaujas vērtībām starp pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm. Rezultāti parādīja, ka nepastāv statistiski nozīmīga sakarība starp vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm. Hipotēze neapstiprinājās.

Apakšskalas ko vecāki zina $\alpha=0,69$, kas ir pieņemams rādītājs, pusaudžu atklātības $\alpha=0,52$, kas ir vājš rādītājs. Apakšskalu kontroles sajūta un vecāku kontrole $\alpha=0,82$ un $\alpha=0,84$, kas ir labi rādītāji. Un alkohola lietošanas biežuma aptaujas $\alpha=0,82$, kas ir labs rādītājs.

DISKUSIJA

Bakalaura darba galvenais mērķis bija nosakidrot vai pastāv statistiski nozīmīgas atšķirības vecāku pārraudzībā un alkohola lietošanas biežumā, pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Atbildot uz pētījuma jautājumu pusaudžiem no nepilnām ģimenēm ir mazāka vecāku pārraudzība un biežāka alkohola lietošana nekā pusaudžiem no pilnām ģimenēm, var secināt, ka nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp uztverto vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm. Par cik hipotēze neapstiprinājās, vajag apskatīt kādi vēl apstākļi var ietekmēt alkohola lietošanas biežumu pusaudžu vidū, neskaitot to, vai tie ir no pilnas vai nepilnas ģimenes. Bet kā iepriekš, darbā bija minēts, iespējams, aplūkot vai pusaudzis ģimenē ir vienīgais bērns un, ja nav vienīgais, tad kurš pēc kārtas, t. i. vai pusaudzis ir jaunākais ģimenē, vecākais vai vidējais bērns.

Šī darba iegūtie rezultāti apstiprina vairākas teorijas par mazu nozīmi pilnas vai nepilnas ģimenes gadījumā pusaudžu vecāku uztvertās pārraudzības un alkohola lietošanas biežumā, taču tajā pat laikā daudzas teorijas netiek apstiprinātas saistībā ar pētījuma rezultātiem, norādot, ka pusaudžim no nepilnas ģimenes būs mazāka uztvertā vecāku pārraudzība un biežāks alkohola lietošanas biežums, kas kā arī bija izvirzīta kā bakalaura darba hipotēze.

Uztvertā vecāku pārraudzība neparādīja nozīmīgu atšķirību starp pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm, no kā izriet, ka pētījuma respondentu vecāki māk efektīvi pārraudzīt pusaudzi un aizsargāt viņu no riskantas uzvedības kā pilnā, tā nepilnā ģimenē.

Svarīga ir vecāku noteikumu uzstādīšana un seku paskaidrošana attiecīgām rīcībām. Pastiprināta vecāku pārraudzība var novest pusaudzi pie psiholoģiskām problēmām kā arī radīt pretēju rezultātu uzticībai, kā piemēram, meli, noslēgtība, strīdi. Kā arī pārāk liela vecāku pārraudzība var izraisīt pusaudžu biežāku alkohola lietošanas biežumu.

Pusaudžu gadi ir pārejas laiks kad ir jūtamas pārmaiņas pusaudža emocionālajā ziņā, bet arī fizioloģiski, kas savā starpā korelēnot, var izraisīt psiholoģiskas problēmas. Pastāv lielāks impulsivitātes līmenis, kas tiek novērojams, piemēram, kā bara instinkts. Kuru savukārt var novērot, piemēram, alkohola lietošanas biežumā vai pirmajā reizē. Kā bakalaura darbā minēts, lielākā daļa no pusaudžiem pirmo reizi ir pamēģinājuši kādu no alkoholiskajiem dzērieniem līdz 13 gadu vecumam.

Ādlera virziena pārstāvis Dreikurs ir izvirzījis četras sliktas uzvedības kategorijas: uzmnaības pievēršana, vara, atriebība un viltus bezpalīdzība, kur visās uzvedības kategorijās var tikts izmantots alkohols kā palīg līdzeklis jeb pastiprinātājs. Saskaroties ar

puberitāti, nereti rodas emocionālā spriedze, kā piemēram, problēmas ar skolā, sekmes, sociālās problēmas vai grūtības iekļauties starp apkārtējiem, pusaudzīm var rasties pārāk liels stress un kā risinājumu tam, izmanto alkoholu, lai rastu vienaldzības un mierinājuma sajūtu (Vidnere, 2008).

Šī pētījums ierobežojumi bija saistīti ar mazu dalībnieku skaitu, tāpēc rezultāti neattiecas uz visu populāciju, bet tikai uz izveidoto grupu. Šī darba turpināšanas gadījumā būtu nepieciešams lielāks respondentu skaits, dati no dažādām reģiona skolām un informāciju par pusaudža secību ģimenē (vai ir vienīgais bērns, ja nav, tad kurš pēc kārtas, pirmais, vidējais vai vecākais).

Bakalaura darbā apskatāmie pētījumi par vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām vai nepilnām ģimenēm, ir radījuši pārdomas un jaunas idejas, kuras būtu interesanti aplūkot kādā no turpmākajiem pētījumiem. Piemēram, vai ir atšķirība pusaudžu alkohola lietošanas biežumā un uztvertai vecāku pārraudzībai starp dažādu reģionu skolām, piemēram, pētījumā atstājot datus par šo skolu un savācot datus no kādas skolas Latgales reģionā. Vēl kā arī piemēram, vai var būt labas sekas un ne psiholoģiskas traumas pusaudžiem vecāku šķiršanās gadījumā? Kā arī, piemēram, cik liela nozīme ir organizējot skolās pasākumus par alkohola lietošanas radītajām sekām?

Pētījumā iegūtie dati tika analizēti, ņemot vērā vai pusaudzis ir no pilnas vai nepilnas ģimenes. Balstoties uz iegūtajiem datiem, varētu izvirzīt jaunu pētījuma jautājumu: vai pastāv atšķirības starp pilnas un nepilnas ģimenes pusaudžu pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu.

Bakalaura darbā hipotēze neapstiprinājās, to var skaidrot demogrāfisko stāvokli, jo izvēlētās skolas atrašanās vieta bija Jūrmala, kas ir ar labu labklājības līmeni. Savukārt labs labklājības līmenis ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas rezultātā noved pie labklājības līmeņa, kam ir liela loma nepilnu ģimeņu gadījumā. Nepilnas ģimenes gadījumā, ja aizbildnis ir tēvs, atklāts, ka šāda tipa ģimene tiek finansiāli labāk nodrošināta pretēji ģimenēs, kur mātes vienas audzina bērnus. No tā izriet, ka labāks finansiālais stāvoklis paredzēs labākus sasniegumus skolā un labākas savstarpējās attiecības.

Liela daļa vecāku vēlas pārāk kontrolēt pusaudžu dzīvi tādā veidā radot no savas puses pastiprinātu uzmanību, kas pusaudzīm var radīt neuzticības sajūtu. Taču liela daļa pētījumu ir pierādījuši, ka, pārmērīga vecāku pārraudzība un kontrole rada psiholoģiskas sekas uz bērnu/ pusaudzi (Pmerantz, 2009).

Vēl viens aspekts, kas skaidro hipotēzes neapstiprināšanos ir vecāku skaidru noteikumu uzstādīšana neatkarīgi vai pusaudzis ir pilnā un nepilnā ģimenē. Par cik hipotēze neapstiprinājās var secināt, ka vecāki uzticas saviem bērniem kā no pilnām, tā arī no

nepilnām ģimenēm. Vecāku uzticēšanās un ticība, ka pats pusaudzis ir pieaudzis un spējīgs sākt pats par sevi uzņemties atbildību ir liels solis no vecāku puses (Wilmes, 1988). Pusaudžu posmā ir svarīga savas neatkarības apzināšanās un griba atbrīvoties no sociāliem noteikumiem – emancipācijas (Remschmidt, 1998). Par saistību starp pilnu un nepilnu ģimeņu vecāku pārraudzību var komentēt ar labu vecāku definēšanas principiem un likumiem. Tādēļ bakalaura darbā nevar redzēt atšķirības starp vecāku pārraudzību no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Pārlieku liela uztraukšanās no vecāku puses par savu bērnu arī var novest pie pusaudža neuzticēšanos saviem vecākiem. Arī, ja pusaudzis ir no nepilnas ģimenes un dzīvo, piemēram, tikai ar mammu. Ja pusaudzis jutīs, ka ar savu rīcību var papildus sāpināt mammu, tas sāks slēpt konkrētus notikumus vai rīcības no tās. Piemēram, zinot, ka mamma uztrauksies un būs dusmīga par aizgulēšanos un pirmās stundas kavēšanu, pusaudzis mēģinās šo notikumu no viņas slēpt, tādā veidā neveidojot savstarpēju uzticēšanos. Nereti vecāki pie tā vaino savus bērnus, ka viņi slēpj no vecākiem kādus notikumus, lai gan pētījumi pierāda, ka pie tā sākotnēji ir vainīgi paši vecāki vai konkrētais vecāks nepilnas ģimenes gadījumā. Savukārt, ja ir radīta savstarpēja uzticēšanās, nav tik liela nozīme vai pusaudzis ir no pilnas vai nepilnas ģimenes (Wilmes, 1988, 10).

Pētot ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) 2011 rezultātiem dzīves laikā vismaz vienu reizi ir lietojuši apreibinošās vielas gandrīz visi (96%) jauniešu vecumā no 15 līdz 16 gadiem. 2011 gadā ir veikti aprēķini par alkohola lietošanas vecumu, no kā izriet, ka 25 tūkstoši Latvijas 8. – 10. Klašu skolēnu alkoholu lieto vismaz vienu reizi nedēļā un 62% skolēnu pirmo reizi ir piedzērušies līdz 13 gadu vecumam (Trapencieris, Sniķere, Koroļeva, Kārklīņa, 2011). Izvēlēta skola pētījumam aktīvi iesaistās pusaudžu izglītošanā par veselīgu dzīvesveidu un atkarību izraisošu vielu sekām, kā arī motivē pusaudžus aktīvam dzīvesveidam un mudina domāt par nākotnes iespējām un turpmāko skolu izvēli. Pētījumā piedalījušies pusaudži ir motivēti un neatkarīgi no pilno un nepilno ģimeņu situācijas, nav apstiprinājuši hipotēzi.

Iespējams pusaudži no veiktā pētījuma nav pirmie bērni savā ģimenē un vecāki jau ir izdzīvojuši pirmo trauksmi ar alkohola lietošanu pusaudžu vecumā un tagad uz to skatās citādāk. Izvērtējot līdzšinējo pieredzi. Tas arī varētu būt viens no faktoriem kādēļ nevarēja novērot atšķirības starp alkohola lietošanas biežumu no pilnām un nepilnām ģimenēm. Iespējams vajadzēja arī noskaidrot vai bērns ir vienīgais bērns ģimenē un, ja nē, tad vai viņš ir vecākais/ vidējais/ jaunākais utml.

SECINĀJUMI

Apkopojot teorētisko daļu var secināt, ka:

Vecāku pārraudzība (vecāku zināšanas pusaudža atrašanās vietu, draugiem, ārpuskolas pavadīto laiku, notikumiem skolā vai ārpuskolas nodarbībās u.c.) strādā labāk kad vecākiem ar pusaudzi ir labas savstarpējās attiecības un savstarpēja uzticēšanās savā starpā. Samērīga vecāku konrole, izvirzot konkrētas prasības un uzstādot konkrētus noteikumus, kā arī paskaidrojot konkrēto rīcību sekas, nav atšķirības vai pusaudzis ir no pilnas vai nepilnas ģimenes kā arī tādos gadījumos pusaudzis mazāk lieto alkoholu vai nelieto to vispār. Pusaudži vairāk var uzticēties saviem vecākiem, ja vecāki ir radījuši drošības sajūtu ar sapratni un atbalstu. No kā arī izriet, ka gadījumos kad pusaudzis ir sapratis vecāku/a norādījumus un to nozīmi, tie pusaudži ir gatavi vairāk ievērot vecāku noteikumus. Vecāku pārraudzība ir cieši saistīta ar retākām antisociālās uzvedības izpausmēm, kā arī retāku alkohola lietošanas biežumu. Vecāku samērīga pārraudzīšana un līdzdalība pusaudža dzīvē, interesēšanos par draugu loku un aktivitātēm skolā, liek secināt, ka tie ir faktori, kas samazina pusaudža risku, ka tas sāks lietot alkoholu.

Autore var secināt, ka starp pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm nav statistiski nozīmīgi rādītāji uztvertajā vecāku pārraudzībā un alkohola lietošanas biežumā. No kā izriet, ka konkrētā pētījuma respondentu vecāki pievērš uzmanību pusaudža brīvā laika aktivitātēm kā arī izvirza striktas prasības saviem bērniem ar pamatojumiem, kas ir kā pamatojums kādēļ nav statistiski nozīmīgas atšķirības alkohola lietošanas biežumā pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

Pētījuma mērķis bija noskaidrot, kādas saistības pastāv starp uztverto vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm. Tika izvirzīts pētījuma jautājums vai pusaudžiem no nepilnām ģimenēm būs mazāka uztverā vecāku pārraudzība un biežāks alkohola lietošanas biežums nekā pusaudžiem no pilnām ģimenēm?

Apkopojot empīrisko daļu, var secināt, ka:

Nepastāv statistiski nozīmīga saistība starp uztverto vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm. Tā kā starp uztvero vecāku pārraudzību un alkohola lietošanas biežumu pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm nepastāv statistiski nozīmīga atšķirība, var secināt, ka pilno un nepilno vecāku iesaistīšanās, vecāku zināšanas, kontroles sajūta un kontrole ir viendabīga pilnu un nepilnu ģimeņu vecāku gadījumos.

Ir veiktas dažādas atziņas par vecāku pārraudzības nozīmi, lai varētu garnatēt pilnvērtīgāku un labāku pusaudža dzīvi. Tas rada pamatu secināt, ka vecāki, kuri ir samērīgi

noteikumu uzstādīšanā saviem bērniem un ir radījuši savstarpēju uzticēšanos, neradot pārspīlētu kontroli, ir vairāk pasagāti no pusaudža biežākas alkohola lietošanas vai vispār alkohola lietošanas kā arī tāda vecāku rīcība vairāk rada pusaudžu atklātību. Kā arī no veiktā pētījuma var secināt, ja viens vecāks var garantēt šos principus tas nav ietekmējošais faktors alkohola lietošanas biežumā, ja pusaudzis ir no nepilnas ģimenes.

Par cik bakalaura darbā apskatītais pētījuma jautājums sevī ietver informāciju gan par vecākiem, gan par pusaudžiem, šis būtu noderīgs materiāls izglītības iestādēs, kurā ir aktuāla šī tēma. Vai arī profilakses nolūkos izmantot šo materiālu. Pētījumā gūtās atziņas un secinājumi var palīdzēt izprast pusaudža lomu pilnā un nepilnā ģimenē kā arī vecāku pārraudzības nozīmi pusaudža vecumā, velkot paralēli ar alkohola lietošanas biežuma atkarību starp vecāku attiecībām ar pusaudzi. Personīgi autoram tā bija iespēja paplašināt savas zināšanas par pusaudžu vecuma īpatnībām un vecāku pārraudzības nozīmi pusaudžu gados. Kā arī saistības starp uztvertās vecāku pārraudzības un alkohola lietošanas biežuma saistībām pusaudžiem no pilnām un nepilnām ģimenēm.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

- Bell, A. P. (1969). Role Modeling of Fathers in Adolescence and Young Adulthood. *Journal of Counseling Psychology*, 30-35.
- Biglan, A. (2003). the generic features of effective childreaning. In A. Biglan, M. C. Wang, & H., J. Walberg (Eds.). *Preventing youth problems, New York: Kluwer Academic/Plenum*, 145-162.
- CARIS (2016). Pilsonības un migrācijas pārvaldes Civilstāvokļa aktu reģistrācijas informācijas sistēmas
- Chassin, L., Piloow, D. R., Curran, P. J., Molina, B. S. G., & Barrera, M., Jr. (1993). Relation of parental alcoholism to early adolescent substance use: A test of three mediating mechanisms. *Journal of Abnormal Psychology*, 3-19.
- Crouter, A. C., Bumpus, M. F, Davis, K. D., & McHale, S. M. (2005). How do parents learn about adolescents` experiences? Implications for parental knowledge and adolescent risky behavior. *Child Development*, 869 – 882.
- Coley, R., L. (1998). Children`s socialization experience and functioning in single-mother households: The importance of fathers and other men. *Child Development*, 219-230.
- Dishion, T. J., & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 61-75.
- Deutsch, M. (1979). Education and distributive justice: Some reflection on grading system. *American Psychologist*, 391-401.
- DeWit D., E.Adlaf, R.Offord (2000) *Age at first alcohol use: A risk factor for the development of alcohol disorders*. American Journal of Psychiatry; 157: 745–750
- Ensminger, M. E. And Slusarcick, A. L. (1992). Path to high school graduation or dropout: A longitudinal study of first grade cohort. *Sociology of Education*, 95-113.
- Entwisle, D. R. And Hayduk, L. A. (1982). *Early schooling: Cognitive and affective outcomes*. Baltimore, MD: John Hopkins University Press.
- Flannery, D. J., Vazsonyi, A. T., Torquati, J., & Fridrich, A. (1994). Ethnic and gender differences in risk for early adolescent substances use. *Journal of Youth and Adolescence*, 195-213.
- Flecher, A. C., Darling, N., & Steinberg, I., (1995). Parental monitoring and peer influences on adolescent substance use. In J. McCord (Ed.), *Coercion and punishment in long-term perspective*. New York: Cambridge University Press, 259 – 271.

Flouri, E., & Buchanan, A. (2002). What Predicts Good Relationships With Parents in Adolescence and Parents in Adult Life: Findings From the 1985 British Birth Cohort. *Journal of Family Psychology*, 186-198.

Griffin K.W., Botvin G.J., Scheier L.M., Diaz T., Miller N.L. (2000) *Parenting Practices as Predictors of Substance Use, Delinquency, and Aggression Among Urban Minority Youth: Moderating Effects of Family Structure and Gender*. *Psychology of Addictive Behaviors* . 2, 174-184

Guilamo – Ramos, V., Jaccard (2006). Parental expertise, trustworthiness, and accessibility: Parent – adolescent communication and adolescent risk behavior. *Journal of Marriage and Family*, 1229-1246.

Guilamo-Ramos V. un Jaccard J.,. (2010) *Parental Monitoring of Adolescents: Current Perspectives for Researchers and Practitioners*. New York: Columbia University Press

Hauser, S. T., Book, B. K., Houlihan, J., Powers, S., Weiss-Perry, B., Follansbee, D., Jacobson, A. M., & Noam, G. (1987). Sex differences within the family: Studies of the adolescent and parent family interaction. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 199-220.

Heaven, P. (2006). *Adolescent Health The role individual differences*. London & New York: Routledge, 107-128.

Higinss K. & Maklaulin A., (2013) *Investigatins parental monitoring, school and family influence on adolscent alcohol use*. Institute of Child Care Research, Queen's University Belfast.

Jouniss, I., & Ketterlinus, R. D. (1987). Communication and connectedness in mother and father adolescent relationships. *Journal of Jouth and Adolescence*, 265-280

Karabanova A. (2000) *Psihologija semejnih otnoshenij i osnovi semejnogo konsuljtirovanija* [Ĝimenes attiecību psiholoģija un ģimenes konsultēšanas pamati], glava 9, str.169

Krajg, G. (2002). *Psihologija razvitija (Attīstības psiholoģija)*. Sankt-Peterburg; Moskva; Harjkov: Piter.

Kreppner, K., Lerner, R. M. (1989). *Family Systems and Life-Span Development*. Fremon: CA: Lea, 424.

Lamb, M. E. (1987). *Introduction: The emergent American father*. In M. E. Hoboken, New York: Wiley.

Lefkowitz, E. S., Sigman, M., & Au, T. K. (2000). Helping mothers discuss sexuality and aids with adolescents. *Child Development*, 7, 1383-1394.

Ma, X. (1999). A meta-analysis of the relationship between anxiety toward mathematics and achievement in mathematics. *Journal for Research in Mathematics Education*, 520-540.

Mallors, M. H., Charles, S. T., Neupert, S. D., & Almeida, D. M. (2010). Perceptions of Childhood Relationships With Mother and Father: Daily Emotional and Stressor Experiences in Adulthood, *Developmental Psychology*, 1651-1661.

Mazur, E., Wolkchik, S. A., Virdin, L., Landler, J. N., & West, S. G. (1999). Cognitive moderators of children's adjustment to stressful divorce events: The role of negative cognitive errors and positive illusions. *Child development*, 70, 231-245.

McLanah, S., & Sandefur, G. D. (1994). *Growing up with a single parent: What hurts, what helps*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Pekrun, R. (2009). Emotions at school. In K. R. Wenzel & A. Wigfield (eds), *Handbook of motivation at school*. New York, NY: Taylor and Francis, 575-604. ISBN: 0022-4391

Puškarevs, I. (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga.: RaKa.

Pomerantz E. (2009) *The Role of Parental Control, Current Directions in Psychological Science*

Resh, N. (1999). Injustice in school: Perception of deprivation among adolescents in Israel. *Social Psychology in education*, 103-126.

Robins, R. W., Trzesniewski, K. H., Tracy, J. L. Gosling, S. D. & Potter, J. (2002). Global self-esteem across the life span. *Psychology and Aging*, 423-434.

Rouyer, V., Frascarolo, F., Gaudron, C., & Lavanchy, C. (2007). Fathers of Girls, Fathers of Boys: Influence of Child's Gender on Fathers' Experience of, Engagement in, and Representations of Paternity. *Swiss Journal of Psychology*, 225-233.

Schiller, K. S. (1999). Effects of feeder patterns on students' transition to high school. *Sociology of Education*, 216-233.

Sheffer, D. (2003). *Deti i podrostki. Psihologija razvitija. (Bērni un pusaudži. Attīstības psiholoģija)*. Moskva, Sankt-Peterburg, Niznij Novgorod.: Piter.

Snyder, J. & Patterson, G.R. (1987). Family interaction and delinquent behavior. In H. C. Quay (Ed.). *Handbook of juvenile delinquency*. New York: Wiley, 216 – 243.

Stattin, H. & Kerr, M. (2000). Parental Monitoring: A Reinterpretation. *Child Development*, 1072 – 1085.

Stollins V., (1983) *Samosoznanie lichnosti [Identitātes pašapziņa]*. Izdateljstvo Moskovskogo Universiteta, 284.

Vanfosse, B. J., Jones, J. D. And Spade, J. Z. (1987). Curriculum tracking and status maintenance. *Sociology of Education*, 104-122.

Veide, M. (1988). *Identitāte pusaudža garīgās brīvības veidošanas procesā*, Rīga.

Vidnere M., (2008) „Pusaudžu emocionālie attīstības aspekti”

Vincent Guilamo –Ramos & James Jaccard & Patricia Dittus, (2010). Parental Monitoring of Adolescents : Current Perspectives for Researchers and Practitioners. Coloma University Press, *New York* , 3-12.

Weiner, B., Graham, S., Stern, P., & Lawson, M. E. (1982). using affective cues to infer causal thoughts. *Developmental Psychology*, 278-286.

Wolfe, D. J. & Mash, E. (2006). *Behavioural and Emotional Problems in Adolscent, and Treatment*. NY, London: The Guilford Press, 3-21.

CSB, 2016 - http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/noslegtas-un-skirtas-laulibas-36799.html#Datu_pieejamiba

O’Nill, [2005], R. *Bezotcovschina.eksperimenti s semjej (Bērnī bez tēva. Eksperimenti ar ģimeni)*. <http://menalmanah.narod.ru/fvf/ftnsls.html>

Wilmes, D. J. (1988) *Parenting for prevention*. Minneapolis: Johnson Institute Books. <http://socpsihologija.lv/lv/download/pusaudzu-emocionalie-attistibas-aspekti.html>